

Gevangen in het huwelijk

71

Inleiding

In het voetspoor van het veelbesproken vonnis van de Voorzieningenrechter van de Rechtbank Rotterdam van 8 december 2010² heeft nu de Voorzieningenrechter van de Rechtbank 's-Gravenhage de vordering van een vrouw van islamitische afkomst om de man op straffe van verbeurte van een dwangsom te veroordelen mee te werken aan de Iraanse echtscheiding, toegewezen.³ In laatstgenoemde zaak zijn partijen naar Nederlands recht gescheiden, maar wordt de Nederlandse echtscheidingsbeschikking in Iran niet erkend. De man houdt de vrouw – ondanks de door hem bij aanvang van het huwelijk aan de vrouw gegeven volmacht de (Iraanse) rechtbank eenzijdig te verzoeken van hem te mogen scheiden – gevangen in het religieuze huwelijk, doordat hij weigert aan de ontbinding van het religieuze huwelijk mee te werken.⁴ Beide zaken onderstrepen de problematiek van vrouwen die leven in huwelijkse gevangenschap.

In het hiernavolgende zal ik eerst de positie van deze vrouwen en de jurisprudentie in zaken betreffende dit onderwerp bespreken. Daarna zal ik ingaan op de aangekondigde civiele maatregelen om huwelijksvrijheid te vergroten door huwelijksdwang verder te beteugelen (*Kamerstukken II 2010/11, 32 175, nr. 17*)⁵ en het op 6 juli 2011 bij de Tweede Kamer ingediende Wetsvoorstel strafrechtelijke aanpak van huwelijksdwang, polygamie en vrouwelijke genitale verminking (32 840), waarbij ik in het bijzonder aandacht zal geven aan de voorgestelde maatregelen om de strafrechtelijke aanpak van gedwongen huwelijken tegen te gaan. Vervolgens zal ik het appel van de organisatie Femmes For Freedom (FFF)⁶ bespreken om de juridische positie van deze vrouwen te verbeteren en de discussie die zij in de Tweede Kamer heeft aangezwengeld om het begrip 'huwe-

lijksdwang' te verruimen door middel van een amendement bij het Wetsvoorstel 32 840 voor vrije en blijve vrouwen.⁷

Huwelijkse gevangenschap

Vrouwen die leven in huwelijkse gevangenschap en zo ook de vrouwen in de hierboven aangehaalde uitspraken van de Voorzieningenrechter van de Rechtbank Rotterdam respectievelijk de Rechtbank 's-Gravenhage zijn (meestal) wel gescheiden uit een burgerlijk huwelijk naar het recht van het land van verblijf. Zij kunnen echter niet scheiden uit het religieuze huwelijk of uit het burgerlijk huwelijk naar het recht van het land van herkomst. Een erkenning van de echtscheiding in het land van herkomst – indien al mogelijk – zal veelal niet worden gevraagd, omdat de kosten daarvan te hoog zijn, de uitkomst te voorspelbaar⁸ en de reis bovendien andere (strafrechtelijke) procedures kan uitlokken.⁹

Zowel in de joodse, rooms-katholieke als in de islamitische gemeenschap zijn de gevolgen voor deze vrouwen ingrijpend. Zij worden ongerechtvaardigd beperkt in hun juridische vrijheden. Zo kunnen zij naar het recht van hun land van herkomst niet opnieuw in het huwelijk treden of een relatie aangaan. Als zij dat wel doen, kunnen zij worden aangemerkt als overspelige vrouw met als gevolg sociale uitstoting. In islamitische landen kan dit bovendien tot strafrechtelijke vervolging leiden. In Iran worden overspelige vrouwen regelmatig ter dood veroordeeld, terwijl verminking van het gezicht van de vrouw door middel van zoutzuur of het afsnijden van de neus in Afghanistan en Pakistan sociaal geaccepteerd is. Voorts lopen deze vrouwen het risico van seksuele opeisbaarheid en kunnen zij veelal niet zonder de toestemming van hun man reizen in het land van herkomst.

De Nederlandse wet voorziet niet in de mogelijkheid om de rechtbank in het kader van de verzoekschriftprocedure tot echtscheiding aanvullend te verzoeken de man tot medewerking aan de ontbinding van de religieuze echtscheiding te veroordelen, althans een dergelijk verzoek (gebaseerd op art. 827 lid 1 onder f Rv) is eerder door een rechtbank afgewezen.¹⁰ Wel kunnen vrouwen van wie de man weigert mee te werken aan de ontbinding van het religieuze huwelijk (of echtscheiding naar het recht van het land van herkomst) door middel van een dagvaardingsprocedure (al dan niet in kort geding) afdwingen dat de man op straffe van

1 Mr. S.C. Braun is familierechtadvocaat bij Wybengaladvocaten en heeft de in deze bijdrage besproken zaak van Voorzieningenrechter Rechtbank 's-Gravenhage 8 juni 2012 namens de vrouw bepleit.

2 Rb. Rotterdam (vzr.) 8 december 2010, *LJN* BP8396 (de zaak van de Pakistaanse vrouw Shirin Musa besproken in onder meer *Trouw* op 13 februari, 14 april en 22 mei 2012 en de *Volkskrant* op 17 april 2012).

3 Rb. 's-Gravenhage (vzr.) 8 juni 2012, 418988/KG ZA 12-489.

4 De vrouw heeft in deze procedure gesteld dat de echtscheiding naar Iraans recht als volgt dient te geschieden: de echtscheiding moet allereerst door een mullah (Iraanse geestelijke) worden uitgesproken. Vervolgens dienen partijen zich te wenden tot het Iraanse consulaat om daar een verklaring af te leggen dat zij van echt willen scheiden, waarna de echtscheiding onder afgifte van stukken kan worden ingeschreven.

5 Wetsvoorstel tot wijziging van Boek 1 en Boek 10 van het Burgerlijk Wetboek betreffende huwelijksleeftijd, de huwelijksbeletselen, de nietigverklaring van het huwelijk en de erkenning van in het buitenland gesloten huwelijken (Wet conflictenrecht huwelijken).

6 Femmes For Freedom is een organisatie die zich inzet voor vrouwen die gevangen zitten in een religieus huwelijk (<http://femmesforfreedom.com>).

7 Amendement voor vrije en blijve vrouwen' is de werktitel van FFF.

8 In verband met het 'sub-poena'-beginsel. In de meeste islamitische landen wordt de dwang die van de man uitgaat om niet mee te werken aan de huwelijksontbinding niet veroordeeld.

9 F.J.A. van der Velden in een gespreksnotitie ten behoeve van het rondetafelgesprek van de Vaste Kamercommissie Veiligheid en Justitie op donderdag 7 juni 2012.

10 De Rechtbank Rotterdam heeft dit verzoek eerder afgewezen overwegende dat een dergelijk verzoek (gebaseerd op onrechtmatige daad) bij dagvaarding moet worden ingeleid (Rb. Rotterdam 22 februari 2010, *LJN* BN1643).

verbeurte van een dwangsom en/of lijfswang hieraan zijn medewerking verleent.¹¹

Veel vrouwen die eigenlijk willen ontsnappen aan deze vorm van huwelijksdwang leggen zich echter neer bij hun lot, omdat het voor hen – vanwege het kostenaspect of de sociale druk – niet mogelijk is om na(ast) de echtscheidingsprocedure naar burgerlijk recht een dagvaardingsprocedure (al dan niet in kort geding) te voeren om het religieuze huwelijk te kunnen beëindigen. In veel culturen heerst een taboe op procederen. Een ander probleem is dat de religieuze instantie niet altijd wil meewerken aan de religieuze ontbinding, hetgeen voorkomt in onder meer de rooms-katholieke kerk. Ook is bekend dat niet alle imams bereid zijn de ontbinding van het religieuze huwelijk of verstoting van de vrouw uit te spreken als de man daartoe op straffe van verbeurte van dwangsommen (en dus niet uit vrije wil) toe is gehouden. Daarbij zullen dwangsommen niet altijd het beoogde effect hebben als de man in kwestie niet vermogend is of vermogen verborgen houdt in zijn land van herkomst. In dat geval kunnen de dwangsommen niet op de man worden verhaald en zou naar het verdergaande dwangmiddel van lijfswang moeten worden gegrepen. De rechtspraktijk leert echter dat rechters veelal niet bereid zijn tot, althans uiterst terughoudend zijn met, het opleggen van lijfswang. Een extra complicatie zal optreden als kinderen in het spel zijn. In dat geval kan niet van een vrouw worden gevegd dat zij de vader van haar kinderen laat opsluiten teneinde uit het religieuze huwelijk te kunnen worden bevrijd.

Jurisprudentie: rechtsgrond vordering vrouw en mogelijke verweren man

De Hoge Raad oordeelde al in 1982 dat de vordering om de man te dwingen tot medewerking aan de religieuze echtscheiding kan worden gebaseerd op onrechtmatige daad (art. 6:162 BW). Het niet willen meewerken aan de religieuze echtscheiding (in de zaak van de Hoge Raad betrof het een rabbinale echtscheiding) kan immers in strijd komen met de zorgvuldigheid die de man in het maatschappelijk verkeer ten aanzien van de persoon van zijn gescheiden echtgenote in acht behoort te nemen.¹² Of van onrechtmatigheid sprake is, zal volgens de Hoge Raad afhangen van de omstandigheden van het geval, waaronder de mate waarin de vrouw bij uitblijven van een religieuze echtscheiding na ontbinding van het huwelijk in haar levensmogelijkheden wordt beperkt, de aard en het gewicht van de bezwaren die bij de man tegen deze medewerking bestaan en de kosten die aan de medewerking zijn verbonden.

Het heeft vervolgens tot 2010 geduurd voordat de eerste vrouw van islamitische afkomst (Shirin Musa) een dergelijke vordering jegens haar naar Nederlands recht ex-echtgenoot instelde. Zij beriep zich in deze procedure niet al-

leen op onrechtmatige daad (art. 6:162 BW), maar deed ook een geslaagd beroep op schending van art. 8 (recht op privéleven) en 12 EVRM (recht om (opnieuw) te kunnen trouwen).¹³ De Voorzieningenrechter oordeelde dat, nu deze bepalingen een horizontale werking kennen, schending van deze bepalingen een schending van de zorgvuldigheidsnorm c.q. een onrechtmatige daad is, omdat de man de vrouw opzettelijk verhindert haar rechten en vrijheden onder deze bepalingen uit te oefenen.

In de zaak van 8 juni 2012 van de Voorzieningenrechter van de Rechtbank 's-Gravenhage stelde de man dat de vrouw geen belang meer had bij haar vorderingen. Zijn medewerking aan de Iraanse echtscheiding zou niet zijn vereist vanwege de door hem bij aangaan van het huwelijk aan de vrouw gegeven volmacht van hem te kunnen scheiden. Dit standpunt heeft de vrouw naar het oordeel van de Voorzieningenrechter gemotiveerd betwist. Ondanks de volmacht kon de vrouw niet zonder de medewerking van de man naar Iraans recht scheiden, althans dit kon in redelijkheid niet van haar worden gevegd. Zij zou hiervoor naar Iran moeten reizen, hetgeen alleen al feitelijk onmogelijk was, omdat haar Iraanse paspoort was verlopen en zij niet zonder toestemming van de man een nieuw Iraans paspoort kon aanvragen.¹⁴ Daarnaast is het in Iran niet veilig en geldt er sinds de executie van Zahra Bahrami in januari 2011 een negatief reisadvies in het bijzonder voor burgers met zowel de Nederlandse als de Iraanse nationaliteit.

De man voerde voorts aan dat hij reden heeft zijn medewerking aan het bewerkstelligen van de Iraanse echtscheiding te weigeren, omdat nog geen uitspraak is gedaan in de procedure met betrekking tot de verdeling van de huwelijksgoederengemeenschap. De man meende dat hij bij een echtscheiding naar Iraans recht zijn aanspraak zou verliezen op een vermogensrechtelijke afwikkeling van het onroerend goed dat zich (mogelijk) op naam van de vrouw in Iran zou bevinden. De man ving ook hier bot, doordat de Voorzieningenrechter oordeelde dat, nu partijen reeds een procedure met betrekking tot de verdeling van de boedel hebben ingesteld naar Nederlands recht, de echtscheiding naar Iraans recht geen invloed heeft op de boedelverdeling. In dit verband zij ook verwezen naar de uitspraak van de Voorzieningenrechter van de Rechtbank Amsterdam van 10 april 2012 in welke zaak de man een vergelijkbaar standpunt innam. De Voorzieningenrechter oordeelde hieromtrent dat de ontbinding van het religieuze huwelijk los moet worden gezien van de andere kwesties die nog spelen als uitvloeisel van de civiele echtscheiding tussen partijen.¹⁵

11 Zie HR 10 november 1989, NJ 1990/112 waarin de Hoge Raad oordeelde dat de medewerking aan het tot stand brengen van een islamitische echtscheiding door een Nederlandse rechter in kort geding kan worden bevolen.

12 HR 22 januari 1982, NJ 1982/489, m.nt. W.H. Heemskerck.

13 In aanvulling hierop zou ook nog een beroep kunnen worden gedaan op art. 16 onder c VN Vrouwenverdrag. Of Shirin Musa dat in haar zaak ook heeft gedaan volgt niet uit het vonnis. Ingevolge dit artikel dienen staten die partij zijn bij dit verdrag alle passende maatregelen te treffen om discriminatie jegens de vrouw in alle aangelegenheden betreffende huwelijk en familiebetrekkingen uit te bannen en in het bijzonder op basis van gelijkheid de man en vrouw te verzekeren van dezelfde rechten en verantwoordelijkheden tijdens het huwelijk.

14 Personen met dubbele nationaliteiten zoals de vrouw in casu moeten van de Iraanse autoriteiten immers op hun Iraanse paspoort Iran in- en uitreizen.

15 Rb. Amsterdam (vzr.) 10 april 2012, LJN BW3800.

Ten slotte is van belang hier te vermelden dat zowel uit deze uitspraak als uit de uitspraak van de Hoge Raad van 22 januari 1982 volgt dat het bepaalde in art. 1:30 BW, dat de wet het huwelijk alleen in zijn burgerlijke betrekkingen beschouwt, niet aan een vordering tot medewerking aan een religieuze echtscheiding op grond van onrechtmatige daad in de weg staat en dat vrouwen dus in hun vorderingen ter zake hiervan dienen te worden ontvangen.

Maatregelen tegen huwelijksdwang/ voorstellen tot uitbreiding

Civiele maatregelen tegenaan huwelijksdwang

In de brief aan de Tweede Kamer van 28 april 2011 (*Kamerstukken II* 2010/11, 32 175, nr. 17) zijn ter bestrijding van huwelijksdwang de hierna volgende civiele maatregelen aangekondigd:

- 1 het versoepelen van de grond om een huwelijk dat onder dwang is gesloten nietig te doen verklaren;
- 2 een verbod op het sluiten van een huwelijk met een persoon die de leeftijd van achttien jaar nog niet heeft bereikt;
- 3 een verbod op het sluiten van een huwelijk met een bloedverwant in de derde of vierde graad in de zijlinie;
- 4 het inperken van de mogelijkheid van erkenning hier te lande van in het buitenland rechtsgeldig gesloten polygame huwelijken.

Het aangekondigde wetsvoorstel is nog in voorbereiding en derhalve nog niet ingediend bij de Tweede Kamer.

Wetsvoorstel 32 840

Huwelijksdwang kan naar huidig recht reeds strafrechtelijk worden aangepakt, want het is strafbaar gesteld onder de algemene strafbaarstelling van het misdrijf dwang in art. 284 Wetboek van Strafrecht (hierna: Sr). Het Wetsvoorstel 32 840 bevat aanvullende maatregelen ter versterking van de strafrechtelijke aanpak van huwelijksdwang. Een van deze maatregelen betreft de verhoging van het wettelijke strafmaximum voor dwang van negen maanden naar twee jaar. Voorts omvat het Wetsvoorstel de mogelijkheid tot voorlopige hechtenis voor dit misdrijf, verlenging van de vervolgingsverjaring indien het slachtoffer minderjarig is en de uitbreiding van de extraterritoriale rechtsmacht.

Een nadere bespreking van alle maatregelen gaat het bestek van dit artikel te buiten. Hiervoor wordt verwezen naar de desbetreffende Kamerstukken.

Met de hierboven genoemde bestaande en voorgestelde maatregelen worden veel kwetsbare groepen beschermd. Zo is het strafbaar stellen van huwelijksdwang een belangrijk instrument om vrije partnerkeuze te garanderen en huwelijksdwang te voorkomen, maar de vraag is of deze maatregelen wel ver genoeg gaan. FFF vindt van niet, omdat deze maatregelen onvoldoende bescherming bieden aan vrouwen die leven in huwelijksgevangenschap. FFF vraagt thans aandacht voor deze vrouwen en zoekt steun in de Tweede Kamer voor uitbreiding van de definitie 'huwelijksdwang' in het Wetsvoorstel 32 840. Daarnaast heeft zij een aantal civielrechtelijke maatregelen voorgesteld ter bestrij-

ding van huwelijksgevangenschap, waarop hierna nader wordt ingegaan.

Uitbreiding definitie 'huwelijksdwang'

Huwelijksdwang beperkt zich niet tot het moment van aangaan van het huwelijk, maar vindt ook plaats tijdens het huwelijk en belangrijker nog – zoals ook blijkt uit de hiervoor besproken jurisprudentie – op het moment dat een van de echtgenoten wil scheiden maar door dwang van de andere echtgenoot binnen het huwelijk wordt gehouden. Onder huwelijksdwang zou volgens FFF dan ook niet alleen moeten worden verstaan 'dwang tot het aangaan van het huwelijk', maar ook 'dwang tot voortzetting van het huwelijk', zodat ook het dwingen van een vrouw om gehuwd te blijven en het huwelijk niet te willen beëindigen strafbaar zal worden gesteld. De Minister en Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie hebben bij brief van 31 mei 2012 aan de Tweede Kamer gereageerd op de voorstellen van FFF.¹⁶ Zij zijn van mening dat een aanvulling van het Wetsvoorstel 32 840 op dit punt niet nodig is. Het onder toepassing van dwang niet meewerken aan de echtscheiding zou immers vallen onder de algemene abstracte strafbaarstelling van het delict dwang in art. 284 Sr.¹⁷

De minister en staatssecretaris merken mijns inziens terecht op dat in het kader van de door FFF opgeworpen problematiek hier de vraag rijst waar de grens ligt van strafwaardig handelen. Het enkele feit dat één van de echtgenoten niet meewerkt aan de ontbinding van het huwelijk zonder dat sprake is van dwang (bedreiging met geweld of andere feitelijkheid) kan immers niet zonder meer worden aangemerkt als wederrechtelijk handelen of dwingen in de zin van art. 284 Sr en daarmee strafbaar zijn. Het is dan ook niet duidelijk of en in welke gevallen het niet meewerken aan de religieuze echtscheiding (huwelijksgevangenschap) volgens het huidige art. 284 Sr daadwerkelijk strafbaar is.¹⁸ Juist om die reden is het wenselijk en pleit FFF voor een uitbreiding (lees: concretisering) van de algemene definitie huwelijksdwang in Wetsvoorstel 32 840 en de abstracte normstelling dwang in art. 284 Sr.

Civilrechtelijke maatregelen

FFF heeft de Tweede Kamer tevens een aantal voorstellen gedaan met betrekking tot de civielrechtelijke aanpak van huwelijksgevangenschap.¹⁹ Zij beveelt onder meer aan de wet zodanig te wijzigen dat de rechter ambtshalve zal moeten onderzoeken of sprake is van een religieus huwelijk en dat het huwelijk niet eerder naar Nederlands recht kan worden ontbonden en dat niet eerder bepaalde voorzieningen worden toegekend dan nadat ontbinding van het religieuze huwelijk heeft plaatsgevonden. Ik ben met de minis-

¹⁶ *Kamerstukken II* 2011/12, 32 175, nr. 31.

¹⁷ Kort gezegd is strafbaar degene die een ander door (bedreiging met) geweld of een andere feitelijkheid wederrechtelijk dwingt iets te doen, niet te doen of te dulden.

¹⁸ Naar mijn weten is er niet eerder een strafrechtelijke procedure gevoerd over het specifieke onderwerp huwelijksgevangenschap.

¹⁹ Zie onder meer de brief van FFF aan de leden van de Tweede Kamer van 28 maart 2012.

ter en staatssecretaris van mening dat een dergelijke wettelijke regeling een ongewenst effect kan hebben, doordat het in bepaalde omstandigheden niet meer mogelijk zal zijn een huwelijk naar Nederlands recht te ontbinden.²⁰ Het staat immers – zoals ook uit het voorgaande blijkt – niet altijd ter vrije beschikking van partijen om de ontbinding van een religieus huwelijk tot stand te doen komen. Dit zou kunnen betekenen dat vrouwen niet alleen gevangen zullen blijven in het religieuze huwelijk, maar ook in het Nederlandse burgerlijke huwelijk, doordat de rechter dit laatste huwelijk niet eerder zal (kunnen) ontbinden dan nadat het religieuze huwelijk is ontbonden.

FFF beveelt voorts aan om art. 827 onderdeel f Rv met het oog op de vereiste samenhang met het verzoek tot echtscheiding zodanig te wijzigen dat de ontbinding van het religieuze huwelijk als nevenvoorziening bij echtscheiding kan worden verzocht. Met deze maatregel zou worden voorkomen dat vrouwen apart van de echtscheidingsprocedure via een kort geding dienen te bewerkstelligen dat de man medewerking verleent aan de totstandkoming van het religieuze huwelijk. Deze maatregel zal echter niet voor alle vrouwen die in huwelijkse gevangenschap leven uitkomst bieden. Een en ander is afhankelijk van de omstandigheid of de Nederlandse echtscheidingsbeschikking in het land van herkomst wordt erkend, hetgeen onder meer wordt getoetst aan de voorwaarde dat een beslissing niet in strijd is met de openbare orde van het land van erkenning. In veel islamitische landen wordt, zodra het een familierechtelijk onderwerp betreft en een der bij de te erkennen handeling of beslissing betrokken personen een moslim is, tot het criterium 'strijd met openbare orde' ook gerekend 'strijd met de sharia'. Aangezien de gevangen vrouw in het land van herkomst veelal geen huwelijksontbinding kan realiseren, zal ook de erkenning van een Nederlandse echtscheiding, gebaseerd op duurzame ontwrichting, veelal in strijd met de aldaar geldende openbare orde worden geacht.²¹

Conclusies en mogelijke oplossingen

Uit voorgaande volgt dat de menselijke waardigheid en de individuele rechten van vrouwen die in huwelijkse gevangenschap leven worden geschonden, doordat deze vrouwen worden beperkt in hun burgerlijke vrijheden (art. 8 en 12 EVRM). Voorts is sprake van een ongelijke behandeling van mannen en vrouwen en daarmee van een schending van art. 16 onder c VN Vrouwenverdrag. De juridische mogelijkheden van deze vrouwen zijn beperkt, doordat zij zijn aangewezen op een (aparte) dagvaardingsprocedure (gebaseerd op onrechtmatige daad) die niet voor alle vrouwen opportuun blijkt te zijn. Ik ben van mening dat voor de Nederlandse Staat nog een belangrijke taak is weggelegd om de juridische positie van deze vrouwen te verbeteren en

om gelijke behandeling van vrouwen voor, tijdens en na het huwelijk te garanderen.

Een mogelijke oplossing is gelegen in een bredere definitie van 'huwelijksdwang' in Wetsvoorstel 32 840 en daarmee een nadere concretisering van de algemene abstracte strafbaarstelling dwang in art. 284 Sr. Daarnaast zijn civielrechtelijke maatregelen nodig waarbij in ieder geval kan worden gedacht aan de hierboven voorgestelde wijziging van art. 827 onderdeel f Rv.

Het woord is nu aan de wetgever.

²⁰ Kamerstukken II 2011/12, 32 175, nr. 31.

²¹ F.J.A. van der Velden in een gespreksnotitie ten behoeve van rondetafelgesprek van de Vaste Commissie Veiligheid en Justitie op donderdag 7 juni 2012.